

Η γλωσσική εικόνα του κόσμου στις διαπολιτισμικές επαφές (διαπολιτισμική επικοινωνία)

Linguistic Image of the World in Intercultural Communications

Ιντίρα Ντζαγκάνια-Τσότσουα (Γεωργία)

Indira Dzagania-Tchotchua

Professor, Head of Foreign Affairs and Intercultural Relations Department

Sokhumi State University, Tbilisi

indira@dzagania.com

Abstract

Linguistic worldview differs from the world of reality. It can be explained, firstly, by the specific peculiarities of human organism (e.g. we can see light and colour, and for this reason they are present in the linguistic worldview, but we cannot see X-rays, and thus they are not reflected in it). Secondly, linguistic worldview differs from the real world on the strength of the specificity of concrete cultures behind every language. For instance: in English “bank” is used to denote a rising ground bordering a river, and “shore” is used to denote that with seas and oceans, while in Russian a single word “берег” is used in all the abovementioned contexts; another instance is division of the day in terms of two periods in different cultures. There is a collective unstated agreement between the speakers of certain languages to convey their ideas in a particular way. For that reason the worldview of different peoples may categorize the same objective situations differently.

The differences in the world perception are revealed in the language not only at the lexical, but at the grammar level as well (time tense), word-building (abundance of diminutive-hypocoristic suffixes in Russian), phraseological fund, morphology, grammar. But the lexis, semantics, direct and indirect meanings of the words, are the repository where the experience of people in world perception is reserved.

Language reflects the reality “through two zigzags”: from real world to thought, from thought to language. This fact finds reflection in the world view which is built up by people by means of their language.

World view is always characterized by national-cultural specificity, as far as it is being formed under the influence of historical events, geographical conditions and ethnopsychological peculiarities of individual peoples. Namely on this basis, language is defined as one of the leading characteristics of ethnos in the modern science. But national-cultural specificity is defined only at the background of universal human perception: the analysis of the language facts opens access to the global invariant world image where universal junctional notions of united universal intercultural space are distinguished.

Η έννοια «γλωσσική εικόνα του κόσμου» είναι συνδεδεμένη με τις έννοιες: λαός, έθνος, εθνότητα και με την αντίληψη για την εθνική ταυτότητα του ατόμου. Αυτή η προσέγγιση υπόκειται σε έντονη επεξεργασία στο ερευνητικό πλαίσιο των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Η εθνογλωσσολογία δίνει ιδιαίτερη έμφαση στο ερώτημα. Τι είναι αυτό που ενώνει τους ανθρώπους σε έθνος; Τι είναι αυτό που καθορίζει «το ανήκω σε κάποιο έθνος», τι ενώνει τους ανθρώπους; Η ενωτική και δεσμευτική δύναμη είναι η ιστορία, η οποία διατηρείται στην κοινωνική μνήμη, στον πολιτισμό.

Όμως η γλώσσα είναι το καθολικό μέσο συλλογικής μνήμης, ένα μέσο έκφρασης και διατήρησης της εθνικής κουλτούρας. Η ιστορική προσέγγιση της έννοιας «λαός» καθορίζεται σε δύο πλαίσια:

- 1) ο λαός ως εθνική (εθνογενετική) κοινότητα,
- 2) ο λαός ως έθνο-κοινωνική κοινότητα

Η γλώσσα, η νόηση και η κουλτούρα είναι τόσο στενά συνδεδεμένες, ώστε πρακτικά να αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο. Όλες μαζί συσχετίζονται με τον πραγματικό κόσμο, αντιστέκονται σε αυτόν, τον αντικατοπτρίζουν και ταυτόχρονα τον διαμορφώνουν. Η λέξη δεν αντικατοπτρίζει το ίδιο το αντικείμενο του πραγματικού κόσμου, αλλά το όραμά του, το οποίο επιβάλλεται στον φυσικό ομιλητή από την ήδη διαθέσιμη στη συνείδησή του παράσταση, από την ιδέα για το αντικείμενο αυτό. Εθνοτική κουλτούρα είναι η απαρχή της εθνικής. Αλλά η εθνική κουλτούρα δεν περιορίζεται στην εθνοτική. Όλος ο πλούτος της διαμορφώνεται στη βάση της γραφής και της εκπαίδευσης, πραγματώνεται μέσω της κοινωνικοπολιτικής και της τεχνολογικής ανάπτυξης της κοινωνίας, της λογοτεχνίας και των τεχνών, της φιλοσοφίας και της επιστήμης. Οι σχέσεις μεταξύ της εθνοτικής και εθνικής κουλτούρας είναι πολυσύνθετες και αντιφατικές. Η εθνοτική κουλτούρα είναι πηγή εθνικής γλώσσας, θεμάτων, προτύπων για την τέχνη και άλλα. Όμως η εθνοτική κουλτούρα χαρακτηρίζεται από συντηρητισμό, φοβάται τις αλλαγές, ενώ η εθνική κουλτούρα συνέχεια

κινείται. Και όσο πιο ανοιχτή είναι η εθνική κουλτούρα προς επικοινωνία και διάλογο με άλλες κουλτούρες, τόσο πιο πλούσια και αναπτυγμένη θεωρείται. Και όταν οι εθνοτικές κουλτούρες επιδιώκουν να διατηρήσουν τις διαφορές μεταξύ των τοπικών ιδιαιτεροτήτων της κουλτούρας, οι εθνικές τις αφανίζουν. Η πολιτισμική διαδικασία, η εξέλιξη της επιστήμης και της τεχνολογίας φέρνουν κοντά τους λαούς, τούς ενοποιούν τυποποιώντας τις συνθήκες επιβίωσής τους.

Σε ορισμένες περιπτώσεις ένα φαινόμενο του πολιτισμού μπορεί να γίνει «έννοια» (ιδέα), που έχει εμφανιστεί κατ' αναλογία με φαινόμενο άλλης κουλτούρας. Έτσι, παραδείγματος χάριν, η πασίγνωστη *русская матрешка* (ρωσική μπάμπουσκα), ο δημιουργός της οποίας ήταν ένας από τους πιο ενεργούς προπαγανδιστές του «ρωσικού στίλ» στην τέχνη, ο επαγγελματίας ζωγράφος Σεργκέι Μαλιούτιν, εμπνεύστηκε την ιδέα της ξύλινης συναρμολογούμενης κούκλας από ένα γιαπωνέζικο παιχνίδι, που έφερε στη Ρωσία από το νησί Χονσιού η σύζυγός του Σ. Ι. Μάμοντοβ. Ήταν μια φιγούρα ενός καλοκάγαθου φαλακρού γέροντα, του σοφού Φουκουροκούτζιου, μέσα στην οποία βρισκόταν μερικές ακόμα φιγούρες, τοποθετημένες η μία πίσω από την άλλη. Η ξύλινη κούκλα του Μαλιούτιν, που ονομάστηκε *Ματρήσκα* (Ματριόσκα -από το πιο διαδεδομένο γυναικείο όνομα της Ρωσίας πριν την επανάσταση- Ματριόνα/Ματριόσα), παρίστανε μια στρογγυλοπρό-σωπη νεαρή αγρότισσα ντυμένη με κεντημένο πουκάμισο, το σαραφάν και ποδιά, που φορούσε πολύχρωμο λουλουδάτο μαντίλι στο κεφάλι και κρατούσε στα χέρια μαύρο κόκορα.

Μεταξύ της εικόνας του κόσμου ως καθρέφτη του εξωτερικού φυσικού περιβάλλοντος και της γλωσσικής εικόνας ως επαλήθευση αυτής της απεικόνισης επικρατεί πολυπλοκότητα. Τη διαμόρφωσή της επηρεάζουν η γλώσσα, οι παραδόσεις, η φύση και το τοπίο, η αγωγή και η εκπαίδευση, καθώς και άλλοι κοινωνικοί παράγοντες. Επειδή, μάλιστα, ο άνθρωπος δεν μπορεί να αποφύγει τα λάθη και τις πλάνες στη διαδικασία της κοσμοθεώρησης, η εννοιολογική εικόνα του κόσμου του αλλάζει, επανασχεδιάζεται την ώρα που η γλωσσική εικόνα του κόσμου για πολύ καιρό ακόμα συντηρεί τα ίχνη αυτών των λαθών και των παραπλανήσεων.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να πούμε ότι ο ρόλος της γλώσσας δεν έγκειται μόνο στη μεταφορά του μηνύματος, αλλά πρωτίστως στην εσωτερική οργάνωση εκείνου που πρόκειται να μεταδοθεί. Δημιουργείται κάτι σαν «πεδίο νοημάτων», κατοχυρωμένες γνώσεις για τον κόσμο στη γλώσσα, όπου απαραίτητα εμπλέκεται η εθνοπολιτισμική εμπειρία συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας. Διαμορφώνεται ο κόσμος των ομιλητών της συγκεκριμένης γλώσσας,

δηλαδή μια γλωσσική κοσμοθεωρία ως σύνολο των γνώσεων για τον κόσμο, αποτυπωμένων στο λεξιλόγιο, στη φρασεολογία στη γραμματική.

Η ιδιαιτερότητα της γλωσσικής εικόνας του κόσμου δημιουργείται με διάφορα χρώματα. Τα πιο φανταχτερά είναι τα μυθολογήματα, παραστατικό-μεταφορικές λέξεις, συνυποδηλωτικές (ή συμπαραδηλωτικές) λέξεις κλπ. Η κοσμοαντίληψή μας εν μέρει βρίσκεται σε αιχμαλωσία της γλωσσικής εικόνας του κόσμου. Κάθε συγκεκριμένη γλώσσα εμπεριέχει το διαφορετικό εθνικό σύστημα, το οποίο καθορίζει τη νοοτροπία των ομιλητών της και διαμορφώνει την κοσμοθεωρία τους.

Το λεξιλογικό σύστημα μιας γλώσσας είναι πολύ πιο δυναμικό, από όσο π.χ., η γραμματική της (αν και, βέβαια, αυτή αλλάζει, αλλά πολύ πιο αργά, π.χ., η μοίρα του *δουικού αριθμού* στα νέα ελληνικά). Στη διάρκεια της ζωής μιας γενιάς μερικές λέξεις παύουν να χρησιμοποιούνται, άλλες αντίθετα εισέρχονται στη γλώσσα. Η ίδια η διαδικασία της συγκέντρωσης του λεξιλογίου, που γίνεται με την εξέλιξη του έθνους, έχει σπουδαία αποτελέσματα. Η απόκτηση καινούριων λέξεων με όλα τα νοήματα που τις ακολουθούν και με την προσθήκη δικών τους υποδηλώσεων και συνειρμών, το έθνος διευρύνει τα σύνορα της γνώσης του για τον κόσμο.

Το ζήτημα του ρόλου του *λεξιλογικού δανεισμού* στην πολιτισμική εξέλιξη των βαλκανικών λαών, συγκεκριμένα των Βούλγαρων, Μακεδόνων, Ελλήνων, έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η αλληλεπίδραση διάφορων πολιτισμών, η συνάντηση και ο διάλογός τους είναι το πιο εύφορο έδαφος για την ανάπτυξη των *διεθνοτικών* (διαπολιτισμικών) σχέσεων. Αυτός ο διάλογος που εννοείται από την ιδέα του πολιτισμού και εννοεί την ιδέα του πολιτισμού, είναι εκ πεποιθήσεως ανεξάντλητος. Στο περιεχόμενο της «γλωσσικής προσωπικότητας» (*языковой личности*) συμπεριλαμβάνονται συνήθως τέτοια στοιχεία όπως αξιακά, πολιτισμικά και ζητήματα ταυτότητας (*ценностный, культурологический и личностный*).

Τους ανθρώπους ανέκαθεν ενδιέφεραν οι λόγοι για τους οποίους οι λαοί ξεχωρίζουν τόσο πολύ, γιατί οι εκπρόσωποι διαφορετικών εθνοτήτων όχι μόνον μιλάνε διαφορετικές γλώσσες, αλλά και ντύνονται διαφορετικά, γιορτάζουν, πενθούν διαφορετικά κλπ. Στην εθνογραφική βιβλιογραφία η έννοια «έθνος» (εθνοτική κοινότητα) σημαίνει ένα σταθερό σύνολο ανθρώπων που διαμένουν, κατά κανόνα, σε μια περιοχή, έχοντας την προσωπική κουλτούρα η οποία συμπεριλαμβάνει την γλώσσα με τη δική της αυτοσυνειδησία. Πέρα από αυτό, σε οποιαδήποτε εθνοτική ομάδα τούς ανθρώπους ενώνουν οι κοινές ανησυχίες, χαρές, συμφορές και αυτά τους διακρίνουν από όλες τις γειτονικές εθνοτικές ομάδες, οι οποίες έχουν διαφορετική πολιτισμική κληρονομιά, η οποία διατηρείται στην συλλογική μνήμη του

έθνους. Οι αρχαίοι Έλληνες έβλεπαν με σεβασμό τη μητέρα όλων των μουσών, τη Μνημοσύνη, αντιπαραθέτοντάς προς τη Λήθη. Είναι γνωστό ότι η σωκρατική παρομοίωση /μεταφορά αποτελείται από έναν κέρινο πίνακα, ο οποίος αποθηκεύει στην ψυχή μας τα αποτυπώματα των συναισθημάτων. Όταν τα αποτυπώματα σβήνονται, έρχεται η λήθη.

Τους μηχανισμούς της μνήμης τους αντιλαμβάνονται με τον δικό τους ιδιαίτερο τρόπο οι μεγαλύτεροι εκπρόσωποι της ελληνικής φιλοσοφικής σκέψης, ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης. Ο τελευταίος στην πραγματεία του «Μνήμη και ανάμνηση» αναφέρεται στη θεωρία της μνήμης, σύμφωνα με την οποία το να θυμάσαι σημαίνει να ξαναζεις τις παραστάσεις τις αποτυπωμένες στην ψυχή, να αισθάνεσαι ξανά τις συναισθηματικές αυτές δονήσεις. Καθώς η λήθη δεν κυριαρχεί πάνω στην μνήμη, οι εξέχουσες προσωπικότητες και τα σημαντικότερα για τον λαό γεγονότα τη νικούν.

Στις αρχές του XX αιώνα αυξήθηκε το ενδιαφέρον για τη μνήμη ως κοινωνικό φαινόμενο. Ο ιδρυτής της γαλλικής σχολής κοινωνιολογίας Durkheim Émile, κατά τη διαδικασία ανάλυσης της λατρείας του τοτέμ των αρχέγονων φυλών της Αυστραλίας («Απλοϊκές φόρμες της θρησκευτικής ζωής» 1912), κατέληξε στο συμπέρασμα ότι για να διασφαλισθεί η σταθερότητα στην κοινωνία και για την επίγνωση της αλληλεγγύης και της αποδοχής της κοινωνικής τους ομάδας, τα μέλη της πρέπει να διατηρούν στη μνήμη ορισμένα γεγονότα, ενώ κάποια άλλα πρέπει μεθοδευμένα να ξεχνιούνται, δηλαδή το φαινόμενο της μνήμης/λήθης ως ένα ορισμένο σημείο ελέγχεται από την κοινωνία (Дюркгейм 1991: 37).

Το κύριο μέσο του μετασχηματισμού του ατόμου σε γλωσσικό υποκείμενο είναι η κοινωνικοποίησή του, η οποία εμπεριέχει τρεις προϋποθέσεις:

- α) τη διαδικασία συμμετοχής του ανθρώπου σε ορισμένες κοινωνικές σχέσεις, όπου το γλωσσικό υποκείμενο παίζει τον ρόλο του φορέα στην πολιτισμική και ιστορική γνώση όλης της κοινωνίας
- β) την έντονη γλωσσική και νοητική δραστηριότητα σύμφωνα με νόρμες και πρότυπα οποιουδήποτε εθνογλωσσικού πολιτισμού
- γ) τη διαδικασία της αφομοίωσης των νόμων που διέπουν την κοινωνική ψυχολογία του έθνους.

Στη διαμόρφωση του γλωσσικού υποκειμένου ιδιαίτερο ρόλο διαδραματίζει η δεύτερη και η τρίτη προϋπόθεση, επειδή η διαδικασία της οικειοποίησης της όποιας εθνικής κουλτούρας και η διαμόρφωση της κοινωνικής ψυχολογίας είναι δυνατή μόνο μέσω της γλώσσας, που είναι για τον πολιτισμό, όπως και για την ζωή του ανθρώπου, το κεντρικό

νευρικό σύστημα. Γλωσσικό και πολιτισμικό υποκείμενο το οποίο επαληθεύεται στη γλώσσα (κυρίως στο λεξιλόγιο και στη σύνταξή της) είναι θεμελιώδες εθνοπολιτισμικό πρότυπο του φορέα κάθε γλώσσας, η οποία αποτελεί διαχρονικό και αμετάβλητο τμήμα της δομής του ατόμου.

Βιβλιογραφία

Αριστοτέλης. Ο μνήμη και η ανάμνηση // *Ερωτήματα φιλοσοφίας*. 2004. № 7.

Αροσίδζε Μ.Β. *Γλωσσική πολιτική ως μέσο χειρισμού της συλλογικής κουλτούρας μνήμης*. Τούλα. 2013.

Γουμπόλντ Βίλντελντ. *Γλώσσα και φιλοσοφία κουλτούρας*. Μόσβα. 1985.

Δζαγανιά Ι.Ι., Αροσίδζε Μ.Β. *Εξομοίωση της γλωσσικής ατομικότητας στην Γεωργία και φαινόμενα κουλτούρας διαπολιτισμικής επικοινωνίας*//*Εξομοίωση ιστορικο-φιλολογικών αναζητήσεων*. 2012. №8.

Τερ-Μίναςοβα Σ.Γ. *Γλώσσα και κουλτούρας επικοινωνίας*. «Λόγος». Μόσβα. 2000.